

бирографије; он може до душе послати сваког чиновника у Сибир, али он не може владати без њих, и против њихове воље. Они имају вето над сваком његовом наредбом, тиме, што је оставе и не изврше. У земљама, где је народ изображенији и живљег духа, где је свет навикао, да влада ради све за њега, или боље рећи, где народ, неће ништа да уради, а да не тражи дозволу и упутства од владе; ту је онда природно, да такав народ прави свију владу удговорном, за сво зло, које га снађе; када му већ досаде ова зла, он се дигне против владе и начини револуцију. Ту се онда нађе неко па са одобрењем или без одобрења народа, узме власт у своје руке, издаје заповести чиновништву, и све иде као и пре, што је ишло, јер бирократија се није променила, а нема никога ко би је могао заменити.

Сасвим је другачије, код оног народа, који је научио, завршавати сам себи своје послове. У Француској на пр. , где велики део народа служи увек у војсци, где су многи барем наредници; има при сваком народном устанку бар неколико људи, који могу предводити и начинити приличан план операције. Што су Французи у бојевима, то су Американци у грађанским стварима. Оборите Американцима одједном њихову владу, то је свако мало тело код њих, способно да створи нову владу, и да врши било какву општу ствар, доста уредно, увиђајно и одрешито. Сваки слободан народ, треба да је овакав а који народ може ово тај нека се за извесно нада да ће бити слободан. Овакав народ неће се ропски клањати једном човеку или неком телу, јер је у стању да узме у своје руке државну власт и даље њом управља. Ни једна бирократија, не сме се надати, да ће моћи оваквом народу, против његове воље, прописивати шта да ради а шта не. Где пак бирократија, ради све и сва, ту се не може извести оно, што њој није по вољи. Устав оваких земаља, није ништа друго него усредсређивање свог народног искуства и практичне вештине у једно, регулисано тело, коме је задатак, да управља над осталим народом. Што је ово тело, савршеније уређено, што је вештије, да примамима себи најдаровитије главе из свих сталежа, и да придобије за своје циљеве; тиме је веће ропство свих, не изузевши ни саме чиновнике. Јер они, који владају, исто су тако робови свом запту и реду, као што су они, над којима се влада робови онима, који владају. Кинески мандарин исто је тако створ и оруђе тираније, као и кинески сељак. Поједини језуит је, најпонижнија слуга свом чину, и ако његов чин укупно, служи сили и важности својих чланова. Ни то не треба заборавити, да је усредсређење свих даровитих људи једне земље, у тело владе, опасно и по душевну снагу и по развитак тог самог тела. Зависећи тако једно од другог, радећи по једном истом плану – који се обично никад не мења – тело чиновника не може, а да не постане трома машина и ако престане радити као у воденици, спопаћће обично грозничаво ону нову мисао, коју је замислио, обично опет неки високи чиновник. Једини је начин – како стати на пут, овим њима противним али очито сродним наклоностима и да се усаврши способност тог тела, у томе, да се радња овог тела изложи, пажљивој критици, исто тако способни људи, који нису чиновници. С тога је дакле веома важно, да има начина, како ће се независно од владе, добити та способност, како ће се набавити својства и искуства, да можемо ваљано судити, о великим практичним стварима. Ако хоћемо да увек имамо веште и добре чиновнике, а нарочито онакве, који ће бити вољни и способни, да започињу и примају поправке, ако нећемо, да наша бирократија постане педантократија, онда ово